

UN NUEVO MANUSCRITO CON VERSIONES CATALANAS DE ARNAU DE VILANOVA

Estos últimos años los estudios sobre Arnau de Vilanova han hecho unos progresos notables desde varios puntos de vista. Los «*Analecta sacra Tarraconensia*» han colaborado eficazmente en esta tarea, como puede advertirse en los dos últimos volúmenes de nuestra revista. Una de las contribuciones más notables la constituye la publicación de todos los textos originales de Arnau escritos en su lengua materna y de las antiguas versiones catalanas de sus obras latinas, incluídas en dos volúmenes (n.ºs 53 a 56) de la colección «*Els Nostres Clàssics*», editadas y estudiadas por el P. Miguel Batllori S. I. y por el Dr. Don Joaquín Carreras y Artau, volúmenes que aparecieron en el verano de 1947¹. El volumen segundo de esta edición (que lleva los números 55 y 56) está dedicado a las obras de carácter médico que, escritas por Arnau de Vilanova originariamente en latín, nos han llegado también en traducciones catalanas medievales. Son dos versiones del *Regiment de sanitat*, dedicado a Jaime II, y una de los *Aforismes de la conservació de la memòria*.

La primera versión catalana del *Regiment de sanitat* va atribuída, explícitamente, al cirujano Berenguer Sarriera, personaje sobre el que más adelante el P. Batllori exhumó buena cantidad de datos².

Últimamente, en abril de 1949, tuve la suerte de entrar en relación con el distinguido bibliófilo de Igualada don José Bisbal Busquet, quién me mostró un manuscrito que acababa de adquirir, de letra de mediados del siglo XV, en el que se contienen textos catalanes de Arnau de Vilanova. El señor Bisbal, obrando de un modo que ha de ser ejemplo para no pocos bibliófilos que esconden celosamente los libros interesantes que poseen, me prestó el

¹ Véase mi nota sobre esta publicación en AST, XX, 1947, pág. 271.

² Véanse los documentos sobre Berenguer Sarriera publicados por J. Carreras y Artau y M. Batllori en AST, XX, 1947, págs. 54-59.

manuscrito para su estudio y tuvo la gentileza de autorizarme para que, desde estas páginas, diera cuenta de su contenido y traslado de la parte hasta ahora inédita.

El manuscrito Bisbal contiene tres textos: 1.º, la versión del *Regiment de sanitat* de Berenguer Sarriera, ya conocida y publicada; 2.º, otro *regiment de sanitat* que se copia a título de libro segundo del anterior; 3.º, una breve *Recepta d'engüent del bon cirorgià mestre Ancelm de Gènova*, tratado no arnaldiano.

El descubrimiento de un nuevo texto de la versión de Sarriera, aún a pesar de que ésta sea conocida y esté publicada recientemente, tiene una gran importancia, ya que el manuscrito Bisbal colma las considerables lagunas que presenta el manuscrito 10078 de la Biblioteca Nacional de Madrid, único conocido hasta ahora para la traducción de Sarriera y base de la edición Batllori.

El segundo texto del manuscrito Bisbal era, hasta ahora, totalmente desconocido. Se copia, como ya dije, en calidad de libro segundo del *Regiment de sanitat* traducido por Berenguer Sarriera, aunque sin constar que el traductor sea el mismo, ya que posiblemente no lo es. Me inclina a ello el hecho de que en el inventario de los bienes de la reina doña Blanca, esposa de Jaime II, redactado en 1323, se mencione un libro cuyo incipit y explicit³ corresponden con el texto ya conocido de la versión de Sarriera y con el de la que el manuscrito Bisbal llama *Libre primer de conservació de sanitat*. La división en dos libros, el primero de los cuales es la versión de Sarriera y el segundo el nuevo *regiment de sanitat* breve que le sigue, parece deberse al copista del manuscrito Bisbal o al original, inmediato o remoto, que le sirvió de modelo.

Este *Segon libre del regiment de sanitat* se ofrece en el manuscrito como escrito «a instància del senyor rey d'Aragó», como dice su rúbrica inicial. Es dudoso que ello sea cierto, y también esta indicación puede atribuirse al copista, ya que, a excepción del que fué traducido por Sarriera, y cuyo texto latino se sigue bastante fielmente, no se conoce que Arnau de Vilanova escribiera ningún otro *Regimen sanitatis* para Jaime II ni para otro rey de Aragón. En la imposibilidad de hallar un texto latino de Arnau

³ Véase la Noticia preliminar del P. Batllori al vol II de *Obres catalanes* de Arnau de Vilanova, pág. 76.

que corresponda a este *Segon libre* del manuscrito Bisbal, creo que lo más prudente es admitir, por ahora, que se trata de un resumen de consejos médicos extraídos de los diversos *regimina sanitatis* y otros tratados que escribió Arnau de Vilanova, y quién sabe si su misma redacción y compendio puede remontar al mismo Arnau⁴. A los arnaldistas incumbe estudiar este interesante punto. Tal vez pueda ser un dato útil consignar que el personaje a quien va dirigido este *Segon libre* era «colèric naturalment» y habitaba «en regió calda e sequa» (XIII).

El manuscrito Bisbal va paginado en la parte superior de cada página con numeración arábiga que va del 1 al 97, con letra del mismo copista del texto. Frente a la página 1 van dos hojas de respeto del mismo papel que el resto del ms. La página que debería llevar el n.º 98 está en blanco, y le siguen cuatro hojas de respeto. En la página 72 acaba el primer texto copiado; le sigue otra, en blanco, pero numerada con el 73, tras la cual hay cuatro más sin numerar, y en el verso de esta última sigue el segundo texto y en ella se reanuda la numeración de páginas con el número 74.

Su tamaño es de 20 por 14 centímetros. La escritura a una sola columna, de 30 renglones, sobre papel. Sólo se advierte una mano, de letra clara y regular, con rúbricas en rojo. Letra de mediados del siglo XV. Encuadernación en pergamino.

En la primera página de respeto se lee, con letra del siglo XVIII, *Es de Josep Cors fill d'Anton Cors notari*, indicación escrita en la parte superior y bajo una cruz. Su actual poseedor, don José Bisbal Busquet, lo adquirió del librero don Antonio Palau, de Barcelona.

Pág. 1. *Comense lo libre primer de Conservatió de sanitat...*

Pág. 72. *Acabat és lo primer libre...*

Pág. 74. *Rúbrique del segon libre del Regiment de sanitat.*

Pág. 94. *Acabat és lo segon libre de Regiment de sanitat, compilat per mestre Arnau de Vilanova.* [sigue a continuación:] *Recepta d'engilent del bon cirorgià mestre Ancelm de Gènova, bon e fin e provat a totes nafres, e especialment a nafres de cap. inc.: Prenets cera blanca... expl., pág. 97: axí com del altre engilent és dessus dit. Deo gratias.*

⁴ El Dr. Joaquín Carreras y Artau, que ha tenido la amabilidad de leer este trabajo antes de darlo a la imprenta, está de acuerdo con lo que digo sobre el original de nuestro *Segon libre*.

En el presente trabajo me he limitado a lo siguiente. En primer lugar doy el incipit, la tabla de capítulos, los pasajes que faltan en el manuscrito de Madrid y variantes importantes respecto a éste, de acuerdo con el manuscrito Bisbal.

Las referencias indican la página y línea de la edición Batllori de la colección «Els Nostres Clàssics». Por lo que se refiere a las variantes, sólo consigno aquellas que pueden aclarar lecturas dudosas del manuscrito de Madrid o que apoyan o contradicen las conjeturas del editor moderno, tanto si las ha aceptado en su texto como si las ha consignado solamente en el aparato crítico. Mi opinión sobre el valor de los dos manuscritos es la siguiente: el manuscrito de Madrid es el mejor y el que más se aviene con el texto latino del *Regiment de sanitat*; no obstante, la ayuda del manuscrito Bisbal no tan sólo colma sus graves e importantes lagunas—que el P. Batllori llenó con el subsidio de la otra versión catalana del siglo XV de esta misma obra, y cuando no pudo con una traducción moderna—, sino que permite subsanar sus lecturas corrompidas.

En cuanto al *Libre segon*, lo he transcrito en su totalidad, no tan sólo por su interés intrínseco y valor filológico sino también por la importancia que pueda tener para la bibliografía arnaldiana. He transcrito el manuscrito Bisbal amoldándome a las normas de la colección «El Nostres Clàssics», que respetan las características de los textos antiguos. Lo que va en versalitas o cursiva indica que en el manuscrito es una rúbrica. En el *Libre segon* van en punto y aparte los pasajes que en el manuscrito van precedidos de un calderón rojo.

MARTÍN DE RIQUER

[VARIANTES AL TEXTO YA CONOCIDO DEL «REGIMENT DE SANITAT»]

99,12. Comense lo libre primer de *Conservatió de sanitat*, compilat per lo gran philòsoff e mestre mestre A. de Vilanova a requesta del noble senyor En Jacme segon, rey d'Aragó, lo qual libre esplanà de latí en romans En Berenguer Sarriera, cirorgià, e comensa a fer son pròlech.

100,4. sanitat e d'aquesta.

100,26. de latí en plan romans catalanesch.

101,5. vocables e enteniments.

101,18. capítols, e en la fi del libre ha ordonat un capítol ·XIX·, en lo qual tracta de la cura e dels remeys de les morenes. Comensa la ordenació dels capítols axí com se següen:

De triar bon aer	·I·
De exercici	·II·
Del bany e de lavar cap e peus	·III·
De reconfeció o menjar	·III·
De beure	·V·
De reposar e de dormir e de vellar e de la millor hora de menjar	·VI·
De nedejar lo cos de les sobrefluïtats e del ajustament de fembra	·VII·
Dels accidents de la ànima que muden lo cos	·VIII·
Dels grans de què's fa lo pa, axí com forment e ordi e los semblants	·VIII·
Dels legums	·X·
Dels fruyts dels arbres	·XI·
De ortalisses e de lurs fruyts	·XII·
De ortalissa de rael, axí com porros, cebes, ays, e les altres rael	·XIII·
De la diversitat de les carns e com les deu hom usar	·XIII·
De les humiditats de les coses animades, axí com ous e let e altres coses	·XV·
Dels peys com los deu hom usar	·XVI·
De les sabors e dels condiments	·XVII·
Dels beuratges per rahó de medicina o de beure	·XVIII·
De morenes e de la cura e dels rameys d'aquelles	·XVIII·

Comensa lo tractat del primer libre de *Conservació de sanitat*, compilat per lo gran philòsof e metge mestre ·A· de Vilanova a instància e requesta del noble senyor En Jacme segon, rey d'Arago, e lo qual libre En Berenguer Sarriera, cirurgiá, transladá de latí en romans catalanesch.

[El texto de nuestro manuscrito vuelve a corresponder con el publicado, a partir de la página 103, línea 13 de este último].

- 104,5. del rey.
- 104,7. *falta* e.
- 106,7. *falta* en.
- 107,11. en manera de farcets o d'espalleras.
- 110,8. II. DEL EXERCICI.
- 111,17. sinó per exercici per ço com atart sua o encare com atart se esdevé que algú viva o menug axí atempradament que la calor natural.
- 113,2. queacom de terra ab les mans.
- 113,11. joc de pilota o luyta en neguna.
- 113,17. [III] DELS BANYS.
- 114,8. d'estuba.

115,18. o abans de sopar en los dias que hom sopa.

116,3. III. DE LA ORA MAJOR A MENJAR.

116,6. del exercici e del bany.

117,2. càrrega.

120,1. lo seu bolliment. *Espay de una vianda a altre.* La segona, com entre'l primer menjar e'l darrer ha gran spay de temps, per la qual cosa la digestió del primer menjar comensada és embargada per los menjars cruus qui sus li devenen. E tots aquests nohiments poden ésser esquivats si tant solament pren hom un menjar, o dos al pus, emperò que enfre aquells dos no hage gran espay de [te]mps, e que no sien forts contraris ni desiguals en digestió. *Los béns que hom ha per pochi menjars.* E per so aquells qui usen de pochi menjars vénen a nèdea e estrema e a natural veyhesa. *Los dans qui vénen per molts menjars.* E aquells qui's estudien a reebre e a pendre multitut de menjars e diversitats en lur ventre, o moren abans de vellesa, o lur vellesa és acuytade e fort sutza, e viuen ab grans passions en axí com esdevé sovín a aquells qui habiten en les parts de septentrió. *Usar dels menjars qui són covinents al cos segons sa natura.* E no tan solament deu hom gardar la ora e la quantitat del menjar, ans encara la qualitat, so és a saber, que aquells menjars sien reebuts qui sien covinents al(s) cos segons la sua natura e segons lo temps. E aquells qui no's covenen al temps ni a la sua natura, sien esquivats. *Amorenes.* Aquells, emperò, qui han natural disposició a soferir morroydes, so és morenes, correns e pulsans, deuen esquivar tots menjars aguts e salats e trop dolsos, e totes coses qui facen constipació, de les quals termenerem adés en especial. ·V· DEL BEURA. Ara se pertany de tractar del regiment del beura, al qual natura dóna breu regle als cossos sans, so és a saber, que hom bega com natura o requer, so és, que hom hage verdadera set. E verdadera set és com hom en la boca del ventrell ha present alcun enflamament, lo qual null temps no pot sentir cos sa sinó com ha menjat. On, com la set és aytal, deu hom beura atempradement, e loabeuratge deu ésser aytal com la natura del cos e lo temps o requeren. *De qual color e de qual sabor deu ésser lo vi que hom deu usar.* E per so deu hom guardar que lo vi no sia agut ni enflametiu a manera de foch, ni sia gros, ni dols, mas en estiu sia blanch o de color de roze; en hivern, emperò, sia declinan a vermellor, e en la sua substància sia clar e subtil, e la sabor sia simple e amigable, e la odor suau. E d'aquests aytals sien elets en tots temps los menys forts, e los quals pusquen menys soferir mesclament d'ayga; com pus profitosa cosa és als cossos atemprats e sanguinis e colèrichs beure vi que no sia fort naturalment ab poca ayga, que vi que sia vinós e fort equal ab molta ayga. *De vi meestrajat.* E en assò pot hom entendre que de tot en tot deu hom esquivar tots vins en què hage mescla de guix o de cals, o d'altres mescles, o que sien conservats en vaxells untats o tanquats ab pega. *De vin piment.* [sigue el texto impreso en 122,9].

123,9. ·VI· DE POSAR E DORMIR.

125,6. e per la calor del àer.

- 125,16. no és agreujat.
 127,17. la digestió fos complida, mas per so com lo punyen algunes
 sobrefluïtats, axí com orina en la vexiga.
 129,2. lo ventre m'és trop apremut.
 130,8. VII. DE NETEJAR LO COS DE LES SOBREFLUÏTATS.
 130,12. no tan solament anant a cella e orinan.
 132,2. VIII. DELS ACCIDENS DE LA ÀNIMA QUI MUDEN LO COS.
 134,2. VIII. DELS GRANS DE QUÈ'S POT FER PAN.
 134,8. covinent.
 134,10. *falta* no.
 134,12. dels.
 135,2. de les quals se fa lo pa, axí com.
 135,16. fan.
 137,2. avena, nedejada o parada, si més plau a hom, jatsia.
 137,19. o han.
 138,16. [X]. DELS LEGUMS.
 141,7. XI. DEL ÚS DE LES FRUYTES DELS ARBRES.
 142,15. del cos són uberts e esclarits.
 144,5. epidèmia.
 145,5. ni en lurs obres.
 145,20. Libia.
 150,7. si donchs per ventura no's temia hom.
 150,13. o deu hom rebre.
 150,19. cor de moltes ensemps no'n deu hom rebra.
 151,1. con alcunes compremen.
 151,4. alcunes compremen per poder que han de costrènyer, e d'aques-
 tes que compremen ha-n'i alcunes.
 151,20. al qual van ni són.
 153,5. les.
 153,15. ponticitat.
 155,9. que d'aquells.
 155,13. rebre dàtils après del menjar, o panses.
 157,3. avellanes, nous, pinyons e festuchs.
 158,17. XII. DE LES ORTALISSES E DE LES FRUYTES DE LA ORTALISSA.
 158,21. e sots los cuynats.
 161,1. rebudes.
 161,21. ronyons.
 163,3. XIII. DE LES ORTALISSES DE RAEELS.
 165,2. XIII. DE LA DIVERSITAT DE LES CARNS E COM LES DEU HOM
 USAR.
 165,7. axí com de lurs.
 165,20. capó com ha ·VI· mesos o ·VIII·, e paó com ha ·I· any o
 ·XVIII· mesos.
 166,5. temps del any; atressí són covinents en cascun temps del any
 a cossos temprats.
 167,5. clares, o emperò són de natura freda e sequa axí com carn de.

168,2. com són mortes deu hom ubrir, e gitar-ne les entramenes e los budells e tot so qui és dins lo ventre, e deuen estar del vespre tro al matí.

169,19. per rahó del gran foc de la calor.

170,4. sanch terrestre en gran quantitat.

170,16. *falta* ho de grua.

171,16. XV. DE LES HUMIDITATS DELS ANIMALS.

172,12. no menuc d'aquells qui són cuyts.

173,13. *falta* e serigot.

175,3. XVI. DELS PEYS DE MAR E D'AYGÜES DOLCES.

175,19. rius o de lacs.

177,8. emperò brou simpla de congre sec rebut a les vegades.

178,2. XVII. DE LES SABORS E DELS CONDIMENTES.

179,15. per tal que pusca hom aquets damnatges esquivar.

183,14. E per les coses demunt dites és donat a entendre a cascú quals coses dega observar de les coses per les quals los menjars són assaborats, axí com sal, oli, vinagre e altres agrós, e carn salada e coses semblants a aquestes. XVIII. DELS BEURATGES QUE HOM REEB PER BEURE E PER MEDICINA. Dels beuratges deu hom saber que aquelles coses que'ls cossos sans beuen comunament, o les reben per rahó de beure tan solament, o per medicina ajudant a alguna cosa, o per rahó de beura e de medicina ensemps. Per rahó de beura tan solament, beu hom vi o aygua per assueujar e per tolre la set engenrade per lo menjar, e dementre que hom menja beu hom atressí, per so que men lo menjar al fons del ventrell, so és al loc de la digestió. Del vi que hom deu usar qual deu usar, ja és dit demunt en general. *Per rahó de medicina solament.* Per rahó de medicina solament beu hom com reb en estiu alguna liquor per assueujar la calor dels membres de dins, per la qual rahó beuen molts en estiu per la calor del temps d'un axerop qui és appellat juleb. *Exarob juleb.* E és axerob julep qui's fa d'ayga-ros e de pa de sucre blanc tan solament, lo qual és molt profitós als cossos atemprats en aquell temps per rahó de la calor; e és encara pus profitós a aquells qui han la complecció calda, e especialment lo cor e lo fetge; cor aquell, begut ab aygua freda, no tan solament refreda, ans encara fa hom humit e conforta. *Qual beuratge deu usar cascú segons sa complecció.* Per semblant rahó, aquells qui han lo ventre e los budells secs, és pus convinent cosa beure labores axerob violat en la manera damunt dita. Aquells, emperò, qui han los dits membres humits, deuen beure axerob rosat. Aquells qui han lo cervell sec deuen beure en aquell temps nenúfari, per rahó de la cremor de dins. Per aquesta matexa rahó beuen levores aygua d'ordi aquells qui han complecció inclinada a sequetat; mas als hòmens carnosos e qui han naturalment les entramenes caldes, basta labores per rahó de la cremor de les entramenes baura ayga freda ben pure, que sia de font viva o de bon pou o de sisterna. Aquells, emperò qui són grassos e qui han opilacions o les vies de dins estretes, deuen ab l'ayga freda enadir un poc de vinagre, o si era necessitat que'ls dits cossos haguessen a vegades a beure ayga, deuen hi dissolre un poc de sucre rosat, qui sia fet de pan de sucre

ben blanch e pur. E aytal ayga deu hom beure, e majorment en los dies caniculars, o encara del axerop juleb demunt dit qui sia axi fet. *Com se fa axerop julep*. Prin ·I^a· liura de pa de sucre, e mit-lo en ·III· liures d'ayga-ros, e sia ensemps sobre foc a bullir posada, ab una casse bella de aram, e no'y deu estar sinó aytant com bast a clarificar [sigue como el texto impreso, pág. 186, línea 6].

187,8. si per.

187,14. espic nardi net, ·I· dracma.

187,21. Acabats són lo[s] XVIII capítols qui pertanyen a bona conservació de sanitat; e segueix-se lo ·XIX·, lo qual tracta de la cura e dels remeys de les morenes.

188,2. XIX. DE REMEY A MAL DE MORENES.

189,19. o si lo dit axerob és cumplidament cuyt, pot-hi hom.

190,17. Aprop.

190,18. que si per.

190,22. engendra.

191,5. falta e de sàlvia.

191,7. ircos.

191,12. són massa plenas e no poden obrar en escampar la sanch axi com solien, sobrepujan la sanch e engenen dolor en aquella part.

192,22. falta plegar, e.

192,23. tro que la let ne sia ben exida; e puys pot hom fregar les morenes ab la fulla entrò sien ubertes.

193,1. Aloe cicotem.

194,2. escampada.

195,1. en.

195,21. seray.

196,10. han natura de sequetat són mordiment.

197,22. falta e.

198,21. o de verdolague sempreviva.

199,18. dels.

199,21. demunt dita. E si altres coses no podia hom haver, almenys al comensament del menjar reba hom del moll de càssia fistola a quantitat de una onsa o almenys de mija onse. Con lo malalt deu anar a sella, pot guardar si mateix de greuge e de turment si abans banya o lava les parts jusanas ab ayga tempradament calda, e majorment si hi ha cuytes malves o si drap moll e suau banyat en oli violat tèbeu met de dins en lo loc jusà, aytant com més puscha, emperò totavia suaument.

Acabat és lo primer libre de sanitat a conservar, compilat per lo dit mestre ·A· de Vilanova a instància del noble senyor rey d'Aragó; e segueix-se lo segon libre compilat per aquell mateix, en lo qual tracta de conservació de sanitat e de remey de ffebres e de verins e d'altres coses.

[TEXTO INÉDITO]

Rúbrique del segon libre del <i>Regiment de sanitat</i> .	
De guarda del estómech, so és menjar atempradament	·I·
De trebay corporal abans de menjar	·II·
De trebay atemprat	·III·
De diversos menjars en una taula	·III·
De trebay après menjar	·V·
De dormir de jorn	·VI·
De la dieta dels menjars	·VII·
De les salses	·VIII·
De ús de les fruytes e dels peys	·IX·
Dels legums	·X·
Del vi quin deu ésser	·XI·
De domir de nits	·XII·
De les coses medicinals ab febre o sens febre	·XIII·
De remey de febra	·XIII·
De les sancnies	·XV·
De les ventoses	·XVI·
De engrexar e d'amagrir e del bany	·XVII·
De verí rebut en menjar o en beure	·XVIII·
De mos o de punctura de serp o d'altres reptilies verinoses .	·XVIII·
De mos de ca rabiós	·XX·
De cadarn	·XXI·

Comensa lo segon libre de *Regiment de sanitat*, compilat per lo dit mestre ·A· de Vilanova, a instància del senyor rey d'Aragó.

I. DE GUARDA DEL ESTÓMECH

Segons que és acostumat e demostrat per los savis de medicina a aquell qui vol gordar sa sanitat continuament necessària cose és que quart son stómech, so és que no'y meta pus que no'y pot degudament digerir, ni no li vet lo menjar com li és mester.

Demande fo feta a Gualienus per qual rahó menjave tan poc, e respòs: «Com la mia intenció és mengén per tal que viva; vós desijats viure per tal que puscats menjar». On, alguns mengén per tal que pusquen [viure], e alguns viuen per tal que mengén, axí com fan los golosos, com la entenció d'aquests és menjar e no viura.

Tot lo contrari fan los hòmens savis, per ço que la lur vida sia en contínua salut conservada ab alongament.

Altra demanda fo feta a Galienus: qual era acabada medicina. Respòs: abstinència.

Los altres metges an manat poc menjar per ço que la calor natural hagués poder sobre lo menjar qui's deu coure, cor si pus menja hom que la calor natural no pot coure, fasti és enjenrat, lo qual és carrera o corrupiment de la sanc e de les altres humors, e és carrera de engenrar malalties.

II. DE TREBALL CORPORAL

Devets saber que segons los autors de medicina en governament de sanitat als vivents ab repòs, trebayl corporal deu ésser fet ans de menjar, lo qual deu ésser trebayl atemperat e egual, qui a tot lo cors dóna calor atemprade e egual, e no excel·lent, so és ultra mesura. Cor [per] lo egual trebayl és moguda la calor natural, e desperta tot lo cors e consumex les humiditats sobergues, les quals offeguen la calor natural; enaxí moltes malelties poden en lo cors engenrar com romanen en lo cors les dites humiditats, e adonchs són deguastades per lo trebayl nomenat, e la calor natural és feta pus fort e pus aguda en digerín lo menjar, e per aquesta via val en regiment de sanitat. E encara escusa lo cors de medicines laxatives. Mas açò s'entén de trebay egual e atemperat, cor lo trebay excel·lent dóna a tot lo cors gran fredor, e a la fi refreda e desseca, per ço com molta calor natural e humor natural se deguasta per ell, e axí aflaquex lo cors. Per ço aytal exercici e trebay excel·lent no's pertany en regiment de sanitat.

De caminar. Mas emperò per camí no's pot squivar enaxí, per què si soffer aquest trebay excel·lent és consej de medicina que'l menjar sia poc a aquells, e lo beura sia major segons lur rahó. Cor lo beura és abans aparayat en l'estómech e cuyt que no és lo menjar, per ço com és de pus subtil substància, e la calor ladonchs és flaque e l'estómech enbaferat e lo molt menjar no's poria coura.

Del beure és, emperò, entès que sia beure e menjar, e açò és vi: cor après d'aytal trabay l'ayga és comperade a verí, per ço com mata e offega la calor natural del stómech e del fetge.

III. DEL TREBAY ATEMPRAT

Relexat lo trabay excel·lent per ço com no és profitós, devets saber l'altre, qui és atemperat, del qual dixem que's deu fer abans de menjar, e deu-se pus usar en hivern que en estiu, per ço com molta sobrefluytat abunde més en hivern que en estiu per lo fret qui la estreny dins e la ature, e lo trebay consumex e degasta aquella, lo qual trebay no's deu usar en estiu per ço com la calor del àer del estiu és sufficient a degostar aquella sobrefluytat e de gitar fore del cors e no estrènyer ni fer aturar. Mas emperò, no vedam lo dit trebay que no's dega fer a les vegades en estiu, mas no axí sovenejar com en hivern per la rahó demunt dita.

Devets encare saber que'l dit trebay se deu usar en lochs nèdeus e en àer depurat, e lo treball si acabat abans que hom venga a la taula. Si cosa és que fer se pusca, deu la sobrefluytat del estómech ésser foragitada, e la orina atressí, per tal que no sia feta mescla de pura cosa ab la no pura, e per tal que la digestió del menjar no sia embargada.

III. DE DIVERSES MENJARS

Encara devets saber que dues coses son principalment que engenren malalties, so és assaber: diverses viandes en un menjar e vagament de

menjar, so és molt seura a la taula. E és rahó com de molts menjars pus que'n reba hom diverses humors ne són engenrades, e la natura molt trebaya en aquells menjars a coure; e d'assò és en partida ocasió lo perlongament de la taula, per so com lo primer menjar és primerament digest e cuyt abans que'l altre comens a coure, e en axí lo menjar cuyt tira a'ssi lo cruu envés lo fetge on se deu fer la sanch, la qual sanch és destemprade per so com no és engenrada de menjar cuyt atempradament. En axí aquestes dues coses són rahó de moltes malalties.

Com l'estómech és agreujat per trop menjar. Devets saber que com l'estómech és agreujat a vegades per trop menjar o beure, per solaces o per companyies o familiaritat d'alcuns amichs, en l'altre jorn següent deu hom menjar pus tart que no ha acostumat, e esper que hage talent.

V. DE TREBAY APRÉS MENJAR

Devets saber que après menjar se deu hom trabayar un petit, e lo trebaya sia moll e suau, per tal que'l menjar devall al loc on se deu coure, so és al sòl del estómech, cor a la boca del estómech no s'i cou negun menjar.

On, après menjar no devets mantinent seer, ans devets anar per casa mollament e suau, per la rahó sobre dita.

VI. DE DORMIR DE DIA

No devets dormir de dia, abans ni après de menjar, e si dormits sia luny del menjar e'l dormir sia poc, con en altre manera seguir se'n hia indigestió o cadarn, cor devets saber que'l dormir de nit solament aprofita.

VII. DE LA DIETA DELS MENJARS

Aquest capítol és de la dieta dels menjar. Podets menjar gallines, polls, cabrits, perdius, moltó primal, porcells, e aquestes carns en ast o en olla.

Dels ocells ab prim bech. Encara podets menjar de tot ocell qui hage lo bec prim, con són de pus leugera digestió, la qual vós havets ops per ço com lo ventrell ha trebaya a vegades per los menjars de difícil o greu digestió.

Com deu hom menjar ous. E podets menjar ous en qual manera vos vullats, ab què no sien durs, ni frits, ni en truyta, mas en ayga o en caliu o en altre manera; e tots temps molls, cor durs, segons que diu Aviscenna, complen defalliment de carn.

VIII. DE LES SALSES.

La salsa que devets usar en estiu és gíngebre, canyella, safrà, limons atart o agràs, e podets usar vinagre; e en hivern podets usar gíngebre, canyella, safrà, giroffle, juyvert, garangal, nous moscades, pebre lonch, e d'aquestes coses dues o tres ensemps.

Qué deu hom menjar d'estiu. E en estiu usats letugues e verdolagues ab vinagre, e majorment en terra calda ab les calors. E generalment podets usar tota agror en estiu, e podets usar carabasses e cogombres, blets tenres, bledes e espinachs.

Cols e carn de vacua. Cols e carn de vacua o de bou usats atart, e majorment en estiu, per so com són menjars grossers e no's poden ben coure d'estiu en l'estómech, per so com lo ventre és tot embaffat per rahó de la calor; e en hivern lo ventrell és pus fort, so és que la calor, que deu coure lo menjar, és pus fort per so com lo fret la estreny de dins; con diu Ypocràs que'l ventre naturalment és pus calt en hivern que en estiu, e axí la major calor pot esmolre e coure los menjars grossers.

Fformatge. Fformatge atart lo vullats usar, per ço com és de dure digestió, si donques no'n prenets un poch après menjar, per ço com per la sua fexuguesa se carregue sobre lo menjar e fa-lo devallar avall. E devets saber que formatge és de dura digestió e engendra melancolia e torba lo servell e afolla l'enteniment e agreuja tot lo cors a aquells qui molt usen, e engendra péra en la vexiga e en los ronyons, o aquells són de tan fort complexió que no temen res null contrari, si donchs lo contrari no era trop gran.

Mantega. Mantega si'n menjats, usats-la atart, cor molt nada en la boca del ventrell e enbaffa la digestió.

IX. DE FRUYTES E DE PEXOS

No devets usar neguna fruyta sinó en loch de medicina, cor totes fruytes per la major partida engenren males humors aparayades a pudriment e a corrupció, e són matèria de febres; e si donam fruytes en les febres, açò fem per necessitat costrenyent, per ço com refreden; e per ço en loc de medicina les pot usar, e no en loc de menjar.

Prunes e sireres. Axí com prunes o sireres en estiu refredades en aygua freda pot baxar la calentura, sia ab febra o sens febra.

Peres e permanys e codonys. Peres o permanys o codonys si són rebuts ans de menjar fan estrènyer per lur grossea que'l menjar no pot passar. Emperò si són rebudes après menjar fan contrari com per lur fexuguesa fan fer lo menjar pri[mera]ment avall, e axí allàrgan.

Pomes. Pomes no's deuen usar crues, mas cuytas en ayga, e majorment a malalt qui ha febra. Emperò, podets-ne a vegades usar cuytes en caliu e meses en vi; en axí matex codonys e permanys, com adonchs no poden axí noure.

Nous e avellanes. Nous e avellanes valen contra verí, majorment si abans de menjar són rebudes, e no per tant que après menjar no vagen, mas no tant.* E axí més valen les fruytes per via de medicina que per via de menjar.

Préssecs. Alguns encare usen présecs, un o dos abans de menjar, axí com los colèrichs e aquells qui no poden bé exir a seyla; cor sapiats

* ms. cant.

que allarguen, e si colre's ha en la boca del ventrell, tollen lur calor e abaxen-les avall, so que no porien fer après menjar, per so com lo menjar és mesclat en les colres. En axí après menjar no deuen ésser rebuts, com enbarguen la digestió, si donchs l'estómech no és fort flac.

Ffigues e rehims. Ffigues e rehims enfre totes les altres fruytes son majors.

Pex bestinal. Com vos plaurà menjar pex, podets menjar pex ab escata, axí com legostes, molts legostins. E altres pexos no vullats usar, o atart, com fort són viscosos e flaumàtichs; e no vullats usar pex bestinal, per so com és de fort digestió.

Qual loc del pex és pus sa. E sapiats que dels pexos és pus sa so que és en lo dors que so que és del ventre; e de la coha o prop de la coha, pus que so que és prop del cap, per so com són de major moviment e han menys de sobrefluïtats e de grex en aquells lochs que en los altres qui offega la calor natural, e axí embarga la digestió. E podets usar lo pex ab bona salsa, segons que li pertany; mas no'y metats gayre pebre ni molts ays, mas de les spècies sobre dites.

X. DELS LEGUMS

La substància dels legums vullats atart pendre ni usar, per ço com engenren grosses humors e inflen e embargan la digestió; mas podets usar lo brou d'aquells ab les salses demunt dites.

XI. DELS VINS QUALS DEUEN ÉSSER

Beure devets bon vi e subtil e clar, e totes vegades hi metets ayga, segons lo temps, cor lo vin fort^b cumple lo servell de trebays e agreuge la viste e los nirvis; mas emperò, més lo vullats amamar d'estiu que en hivern.

De la dieta del yvern e del estiu. E devets la vostra dieta declinar en hivern a calentura e a sequetat, si donques no sentiets calor, e en estiu a fredor e a humiditat.

Salses coents e agudes. Atart vullats menjar ayades pebrades, cebes crues e escalunyes e porres en estiu, cor engénran còlera e umplen lo cap de labors e trabays e agréujan lo vis; on, segons que diu Galià, qui usa aquestes coses no pot a febres escapar.

So que hom menja en hivern sia calt, e en estiu sia fret. En hivern vullats escalfar so que menjarets e beurets, e en estiu fets lo contrari, so és que sia fret o almenys de poca calentura. E en hivern devet[s] après menjar usar batafalua, alcarahuya e alegria, so és guigoli.

Usar lavors après menjar en hivern. Per tal com giten la ventositat del ventrell e fan bona digestió.

^b intercalada rúbrica vin forts.

XII. DORMIR DE NITS COM DEU ÉSSER USAT

Devets saber que après menjar, com haurets un poc treballat axí com demunt és dit, si volets un poc dormir devets un poc dormir sobre lo costat dret, e puys sobre lo sinistre; e après termenats lo dormir sobre lo dextre. E assò se deu usar en regiment de sanitat, mas en malaltia sia fet lo contrari, axí com en escalfament de fetge o en mal de ventre.

Com se deu hom cobrir con dorm. Com se deu hom cobrir com dorm: devets vos cobrir de molts draps, e majorment en temps fret e en terra freda; e tenits mentre dormirets lo cap alt, com a'questes coses ajude's a coure lo menjar.

Encare vos devets los peus scalfar si los avets frets com irets dormir o com avets menjat, per tal com los nirvis del estómech se termenen als peus, e axí la calor puja per los nirvis e fa mils coure lo menjor, e lo fret del peus obra tot lo contrari.

XIII. DE LES COSES MEDICINALS E QUI DONEN REMEY A[B] FEBRE
O SENS FEBRE

Aquestes coses vistes, vengam a les coses medicinals. Si per aventura en estiu o en hivern aviets encórrer calor excel·lent, so és major que no havets acostumat, per la qual cosa se engendràs en vós gran set e que no poguéssets ben dormir, adonchs devets haver temensa de febra o de còlera, per la qual la major partida de les gents moren, e vós devets la tembra, majorment en regió calda e sequa, per ço com vós sòts colèric naturalment.

Hon, adonchs vós devets usar sireres si'n sòts en temps, o prunes ceragossanes en ayga refredades, e letugues ab agràs o ab vinagre enayguat, o let, o verdolagues, o lecsons, o let d'amelles o sabrer de lenties mig cuytes e no escolades con la primera ayga. És rahó per què hom dóna lenties, per tal com és laxativa.

Bona aygua cuyta. E bevets ayga d'ordi, on se coguen prunes sara-gossanes e lecsons, o sols lecsons.

Pa lavat en ayga freda. O menjats pa en ayga, e lo pa sia moltes vegades lavat en ayga per tal que romanga la calentura del pa en l'ayga. E no beguats l'ayga on lo pa serà lavat, com fan alguns que'y meten pa, e lo pa ret-la pus calda. E prenets sucre violat o axarob violat en dejú, a quantitat d'una nou, ab ayga freda destemprat, o prenets sucre rosat après menjar, segons que'us sintrets lo ventrell estret o larch, cor lo sucra violat allarga, e majorment en dejú; e lo sucre rosat estreny, e majorment en dejú. En axí usan, podets exir de perill.

Emperò, si la calor aquella venia tro a calor de febre, d'aquesta dieta sobre dita usats; e si per ventura en la febra soferiets gran aflamament e gran set, e fossen passats ·III· o ·IIII· jorns de la febra, ladonchs podets

o sucre repetido.

beura molta de la ayga freda, tant tro que la set hage a cessar, e enaprés abrigats-vos bé, cor sovent se ensequex, après d'aytal beura, o flux de la matèria que fa la malaltia, o gran suor. E açò se deu usar pus en estiu o en regió calda, so és de la ayga freda en gran quantitat, o en colèric qui sia un poc carnós.

E havem dit passats ·III· o ·III· jorns per tal com en aquells dies la matèria és digesta e deu ésser lunyada, o partida o tota la major part, e aquella va avall o en sus e ab l'ayga freda is de fora. E al comensament de la febra devets poca ayga freda beure, per ço com la matèria és encara crua, e per l'ayga fer s'ia encara pus crua e pus grossa.

E en mig de la febra és presumpció que la matèria sia cuyta, so és al ·III· o al ·V· dia, e ladonchs podets beura molta aygua sens temensa que la matèria de la febre se'n hage a tornar crua, per tal com so qui és cuyt no pot tornar cruu.

XIII. DELS REMEYS CONTRA FEBRA

Devets saber que la pus profitosa cosa és a remey de febra tenir lo ventre larch; e donchs, si lo ventre és constipat podets usar de estrets composts de mel e de sal. E si volets pus allergar ab febra o sens febra, usarets del axerop violat o sucre violat, destemprat en hivern ab ayga freda, e en estiu ab calda, ·II· o ·III· dies, e prenets-ne al matí e al vespre.

Ociacra simple. O prenets del ociacra simple, que és lo suc de la magrana agra mesolat ab sucre blanch, en guisa que sia pus agre que dols; e d'aquesta prenets matí e vespre ·III· cuyarades ab ·VI· d'aygue tèbea. E açò podets usar per axerop ab febre o sens febre.

Catholicon, quant ne deu hom rebre ni a qual hora. E passats lo segon o'l tercer dia, podet[s] allargar lo ventre e de la matèria de la febra un petit aviar, so és que rehebats un letovari qui ha nom catholicon a quantitat de una onsa, e que begats après un petit d'ayga tèbea, per tal que'l letovari vage avall. E aquest letovari prenets en estiu en lo primer son, e en hivern a mige nit; e après lo letovari podets dormir si us volets, per ço com tarda molt ans que obra; e en lo segon dia après, menjats e bevets pus atemperament de custuma.

Dels béns qui són en lo dit letovari dit catholicon. Devets saber que aquest letovari és dit catholicon en grech, que vol aytant dir com general o universal en latí, per tal [com] universalment purga totes les humors e denege malancolia de la sanch, e purga fleuma e còlera. E segons que dien los savis de medicina, aquest letovari alarga molt la vida, e és molt leuger e sens tot perill. E devets saber que la onsa pot alargar ·II· o ·III· o ·III· vegades, e podets-lo usar en sanitat o en malaltia. Mas segons que demunt és dit, usats dos o tres dies del ociacra ans que aquest letovari rebats.

Aquest letovari trobarets ja fet als especiaayres, e com pendrets aquesta medicina sia l'aer atemperat, so és que no sia calt ni fret, o si no

Comenſe lo libre pmer de conſuatio
de ſanitat compilar p lo gran philoſoff e
meſtre. On elſe. a. de vilanova azequeſta
d' noble Senyor en ſa me regon rey d' ara
go. lo qual libre eſplana d' lan en romans
en bng. ſariera noſtra e comenſaſer ſon
proleſh

Admocn poderos plen d' iſtadua ha
ge meſtre home e aquel no haſe al
ama carrea d' ſe alamaſe ſmo p poder
E poder no ha ſmo ſanitat. En oes ſanitat
ſmo p egualtat d' complemto. En oes egual
tat d' complemto ſmo p arempamēt d' oes
humors. E p ſe me ſenyor deus ſe haſe
a home. nold' lo amar e eſpar d' grana ſe
bre tota los aials. E ſe lo a ſua ſemblanſa
E meſtre idonar remey q' pogues haſer e m
pramēt ab les humors p conſuatio de ſan
tat. E azequeſta conſuatio ha uolgar illu
nar los ſans merces. E entre los altres phi
loſoff e meſtres en medicina ſe uolgar illu
minar lo molt ſany meſtre arnau d' vilano
ua. ſe bre los altres ſans d' medicina a d' ne
vere d' donar en quantes maneres ſanitat
e conſuade. E p ſe lo a art d' medicina es
ſe ſe longa. 7 los ſans merces an d' ſe ho
haſe nlongamēt ſir. axi q' ſe grans ſen
yor q' ſe los grans regons e encara lo
poble amunamēt no he pden entendre

Antuq' d' ſe go libe d' regnēr d' ſanitat
E guarda d' l' eſtomēch ſeſe meſtre
arempadement — . i.
E meſtre d' ſeſe al aſ d' meſtre — . ii.
E meſtre d' arempat — . iii.
E d' ſeſe meſtre en veſta — . iii.
E meſtre d' apic meſtre — . v.
E d' ſeſe d' loen — . vi.
E d' ſeſe d' ſe meſtre — . vii.
E d' ſeſe ſeſe — . viii.
E d' ſeſe ſeſe e d' ſeſe peys — . ix.
E d' ſeſe ſeſe — . x.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xi.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xii.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xiii.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xiv.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xv.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xvi.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xvii.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xviii.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xix.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xx.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xxi.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xxii.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xxiii.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xxiv.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xxv.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xxvi.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xxvii.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xxviii.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xxix.
E d' ſeſe d' ſeſe — . xxx.

Comenſa ſe ſeſe libe d' regnēr d' ſanitat
compilar p lo dit meſtre. a. d' vilanova a
iſtadua del Senyor Rey d' arago
De guarda d' l' eſtomēch,

Segons que es aſeſe

sia l'ær adobat artificialment, so és que, si és molt fret, fêts bon foch en la case, e si és calt, sie la case ben regade e de herbes fredes ben enjoncada axí com de jonch e de fulles de sàlser. En axí ab aquest letovari podets vostra sanitat conservar, e encare de malalties curar.

XV. DE SANCNIE

Devets saber que sagnie és una purgació covinent dues vegades l'any, so és en ver e en autumpna, e escusa moltes malalties que solen venir en aquell temps.

A quals se pertany mills sagnia.^d E devets saber que aquells qui mills sofferen sancnia e a qui mills pertany, són hòmens carnosos e aquells qui habiten en terres temprades o caldes, cor en terres fredes no's pertany axí.

E devets saber que aquells qui atempradement se sancnen, so és una vegada l'any, o dues a tot lo més, los és cosa profitosa. E usar molt sancnar és gran damnatge, cor tots los membres principals aflaquex, e és una de les coses qui aproïsmen hom a veyhesa, si donchs necessitat no ho dóna; cor molt hom és axí compleccionat o ha tals malalties que requer moltes vegades sancnia en l'any.

Sancnie en postermes. Devets saber encare que sacnie és una la pus principal medicina de les postermes, sien e'l pulmó, o el pits, o en lo costat, o sien en la gola, les quals nomenen los lecs vexigues, o los metges equinància.

E sagnia en les postermes se deu usar en la part contrària, so és que si en lo comensament la posterma és en la part dreta, la sancnia deu ésser feta en lo bras sinistra; e si en la part sinistra, sia feta en lo bras dret.

E si la posterma hauria quacom de jorns, e és presumpció que sia ja la matèria justada, ladonchs la sancnia deu ésser feta d'aquella matexa part on lo mal és, so és que si la posterma és e'l costat dret e la sancnia sia feta del bras dret.

Esquinància, per ço com en mig de la gola és, e en la malaltia del pulmó per ço com és en mig del pits e no declinen pus a dret que a sinistre, pot-se hom sancnar de qual bras se vol, emperò meyor és del dret.

Sancnia per vexigues. En esquinància fexa la sancnia del bras traga hom sanch de les venes davall la lengua.

De les tres venes principals que són en lo plegador del bras. Encare devets saber que tres venes principal ha en lo plegador del bras, e la pus alta és de les malelties del cap e de les espalles e de la gola, e la mijane es nomena de tot lo cors, e pertany a les malelties del costat e del pulmó, e la jusane és que pertany a la malaltie del fetge e de la melsa, com és empostermat e sobres calt.

^d el copista, por distracción, ha escrito sagnia ròbrica.

En qual febre se deu hom segnar. Devets més saber que sagnia refreda per so com trau fora la sanc qui és calda, e ab la sanc ix-ne de la calor natural; e per ço no's deu usar en malalties fredes.

Devets saber que'n neguna febre continua no és bona sancnia sinó en aquella en què la orina és espessa e vermella, com aquella febre és de molta sanc, e deu-ne hom molta treure segons la virtut del malalt.

Sancnia en tersana. E si la febre és de natura que prena remey per alguns dies entreposats, axí com tersana o quortana, deïm que en la tersana, si la orina és quacom espessa al fons del orinal, en aquella se pertany sancnia, e en altre tersana no.

Sancnia en quartana. E en quartana no'y pertany sancnia sinó com la orina és fort vermeya e espessa. Açò abunda de les sancnies.

XVI. DE VENTOSSES

Ventoses més tiren la sanch pus subtil que la grosse, e per so pertany més als colèrichs com han la sanch subtil e no tiren so que és enfre carn e cuyr.

Devets saber que ventoses no deuen ésser posades en cap ni en negun loc d'aquell, si donques no era gran necessari, cor fan deffallir l'enteniment e la discreció e la memòria.

Ventoses devall la barba posadas profiten a les dents e a la cara e a gola, e denegen lo cap e les barres.

Ventoses posades en la part devall de les cuxes pertanyen al ajustament qui's fa en los breons e en lo membre.

Ventoses posades sobre lo pla de les anques tiren de tot lo cors e pertany als budells, e açò abunda.

XVII. DE ENGREGAR E DE AMAGRIR E DEL BANY

Si vol hom engregar entre hom al bany com haurà menjat passada una hore o dues, so és com lo menjar serà digest en l'estómech.

E qui vol amagrir entre en dejú e'l bany o ab fam, e estiga aquí molt.

Banyar per regir sanitat. Mas qui entre en bany per regir sanitat deu hi entrar com és digest lo menjar plenerament en lo ventre e en lo fetge e en venes, so és a .v. o a .vi. hores après lo menjar. Devets saber que'l bany fa gran bé a'lcuns e a altres grans damnatges.

Los profits del bany. Los profits del bany són aquests: fa millor dormir, lava lo cos, e obre les opilacions del cors, solte les sobrefluytats e majorment aquelles que són enfre carn e cuyr, e tira la sanc als membres forans e fa-los pus dormir.

Los damnatges que fa lo bany. Los damnatges són aquests: aflaques lo cor, e assò s'entèn majorment en aquells qui trop hi estan e fan esmortir alguns. E fa hoy e mou les humors reposades e fa-les abans podrir com no les pot foragitar, e fa-les decórrer als membres principals moltes vegades, e per aquelles humors ajustades se engendra posterna si lo membre principal és flac que no les pusqua de si gitar.

XVIII. DE VERÍ REBUT EN MENJAR O EN BEURA

Aquestes coses vistes, vejам de verí, e devets saber que verí és rebut moltes vegades en menjar o en beure, e adonchs és senyal com hom l'а rebut que se'n seguex puccions e arsures en l'estómech e en los budells torsons grans e oy, so és volentat de gitar; e encontinent és feta mudansa de fredor en calentura o de calentura en fredor, e vénen defalliment de cor e cansadat e peresa, e a vegades solta-se lo cor en calor calda e a vegades en freda.

Lo primer ramey és que sia procurat vòmit ab ayga tèbea on hage alcunes gotes d'oli o ab lexiu tèbeu ab alcunes gotes d'oli. E açò fet, de continent reba de la triaga a quantitat d'una avellane ab vi, en què sien cuytes bagues de lor e genciane o rude; e açò sia fet per tres jorns continuament, so és de la triaga, e tinga subtil diete.

En en lo quart jorn, si és persona que soferir o pusca, aminve's sanchs la vena del fetge, que és pus baxe en lo plegador del bras dret, o de la vena del mig del plegador del bras, com aquella és composta de la vene del fetge e de la vena del cap e de les espatles; e lo ·vi· die entre en lo bany per so que isquen les fumositats verinoses.

XIX. DE VERÍ REBUT PER MOS DE SERP O D'ALTRES OUQUES VERINOSOS

Contra verí rebut per mos de serp o d'altres reptilies verinoses, sia oberta la nafra ab fletma per tal que isca la sanch malencònia. Emperò, meyor serà que·y sia demunt posade ventosa per tirar la sanch e lo fum verinós; e après sia donada triaga a beure o coladura dels ays (com diu Galià que·ls ays és triague dels rústichs), o sia donat a beura suc de genciana o a menjar rel de diptana, so és erba de tonis.

Encare devets saber que sobre la nafre devets posar triaga o aylls picats; e devets saber que a tot mos de escorpi o de aranya o d'altres reptilies, devets encontinent obrir un gall per mig et posar encontinent sobre lo mos.

Ho encare podets la natura del gall viu plomar e posar sobre lo dit loc de la punctura, e tirarà lo verí e lo gall inflarà, que semblant parrà sia ydròpic.

XX. A MOS DE CA RABIÓS

A mos de ca rabiós la cura sia feta segons que demunt és dit, so és que·y sia posade ventosa e après de la triaga o dels ays per tres dies continuament, e·l quart jorn sia feta la sancnia, e al ·vi· die entre e·l bany e bega de la triaga o de la coladura dels aylls o suc de genciane o rael de diptana, axí com demunt és dit.

XXI. DE CADARN, SIA DE FREDOR O DE CALOR

Si per àer fret o per indigestió de menjar auret[s] cadarn, rebrets com irets dormir. ·iii· grans d'encens blanc, e assò de tercs en tercs dia,

e estreny la humor del cadarn que no devalla al pulmó, e conforta la digestió del ventrell e ret bon alè.

Encara cadarn de fredor és bona odor de la amella torrada e ligada en drap de li prim.

E si lo cadarn és de calor, és senyal que tota la cara torna fort colorada e calda, e en lo nas gran calor, e lavors és bona la babor de la aygua bullent e ben calent on hagen cuyt roses.

Atressí és bona la babor del vinagre gitat sobre pére calar ben calent.

Acabat és lo segon libre de *Regiment de sanitat*, compilat per mestre Arnau de Vilanova.